

УДК 82.0

Emrah İlik

Saint Vincent College, Latrobe, PA, United States of America

HASAN HOCA NISÂRÎ'NİN MÜZEKKİR-İ AHBÂB ADLI ŞAİR TEZKİRESİ'NDEKİ DİKKAT ÇEKİCİ HUSUSLAR

Özet: 16. yy edebî muhitinin önemli kaynaklarından biri olan Hasan Hoca Nisârî'nin Müzekkir-i Ahabb adlı tezkiresi Türkiye edebiyatı için Orta Asya ve Çağatay şairleri tanıtması bakımından çok önemlidir. 1566 yılında Buhara'da yazılan bu tezkire 278 şair ve mutasavvıfın hayatları ve eserleri ile ilgili değerli bilgileri barındırmaktadır.

Eser, Nevâî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı tezkiresinden sonra yazılan ilk tezkiredir. Müzekkir-i Ahabb tezkiresinde tarihi birçok hadise anlatılmış ve zamanın Buhara, Semerkant, Belh gibi önemli şehirleri ile ilgili çarpıcı bilgilerin yanında, Şeybani Devleti hükümdarlarının ve o dönemde yaşayan tarihi şahsiyetlerin doğumları ve ölümleri, onların seyahat ettikleri yerler ve bu kişilerin eseri hakkında ayrıntılı bilgiler de yer almaktadır.

Çalışmamızda bu tezkirede bulunan ve araştırmacıların dikkatini çekebilecek mühim hususlar gözler önüne sunulmaktadır. Bu hususların ortaya çıkarılmasıyla eserin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Hoca Nisari, Müzekkir-i Ahabb, Buhara, Semerkant, Hindistan, Belh, Şeybani Devleti.

Hasan Hoca Nisârî

Yetenekli ve faziletli bir âlim olan Hasan Hoca Nisârî'nin hayatı hakkında elimizdeki bilgiler yeterli değildir. Kendisi ve ailesi hakkındaki az bilgiye 1556 yılında yazdığı ve çalışmamıza konu olan *Müzekkir-i Ahabb* adlı tezkiresinden ulaşılmaktadır.

Nisârî'nin tam künyesi “Mevlânâ Seyyid Hasan Hacı Nakîbü'l-Eşrâf Bahaüddin” şeklindedir (Alışık 2009). Fakat Nisârî'nin adının kullanımıyla ilgili bazı farklı görüşler bulunmaktadır. Ünlü Özbek edebiyatçısı ve âlimi İsmail Bekcanov (1993:47) hazırladığı *Müzekkir-i Ahabb*'ın Özbekçe tercümesinde bazı Rus edebiyatçıların çalışmalarında Nisârî ismini, Hasan Nisârî, Hoca Hasan Nisârî, Hasanhoca Nisârî gibi farklı farklı kullandıklarını belirtmiştir.

Hasan Hoca Nisârî eseri *Müzekkir-i Ahabb* 'ta soyunun güçlü bir Nakşibendî silsilesine bağlı olduğunu kaydeder. Nesli, babası tarafından büyük mutasavvıf Zengi Ata'ya kadar ulaşmaktadır. Zengi Ata vefatından sonra hocası olan meşhur şeyh Hekim Ata Süleyman'ın hanımı Anber Hatun ile evlenmiş ve bu evlilikten Sadr Ata dünyaya gelmiştir ki Nisârî'nin soyunun Sadr Ata'ya dayandığı söylenmektedir. Yine *Müzekkir-i Ahabb* 'ta geçtiğine göre Nisârî soyunu Ahmet Yesevi hazretleri ile irtibatlı göstererek Arslan Baba ile ilgili meşhur kıssayı anlatır (Fazlullah 1969:170a-171a). Bu kıssa ile ilgili eserin tanıtıldığı bölümde ayrıntılı bilgi verilmiştir. Pîr-i Türkistan Ahmet Yesevi ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu konuda alanın önemli araştırmacılarından biri olan Nodirxon Khasanov'un (2012) çalışmalarına müracaat edilebilir.¹

¹ N. Khasanov, "Yeseviliğe dair bazı eserler hakkında", *Turkish Studies*, Vol. 4/2, No. Winter, Feb. 2009, pp. 618-633; N. Khasanov, "Ahmed Yesevi ve Emir Timur", *Özbek Dili ve Edebiyatı*, Taşkent, No. 4, Oct. 2008, pp. 17-23; N. Khasanov, "Ahmed Yesevi ve Fitrat", *Özbek Dili ve Edebiyatı*, Taşkent, No. 3, Jul. 2008, pp. 3-11; N. Khasanov, "Hoca Ahmed Yesevi ve Orta Asya'da İslamiyetin gelişmesi", *Research Magazine of Arashan Humanitaric Institute*, Byshkek-Kirghizistan, No. 3-4, Aug. 2007, pp. 139-147; N. Khasanov, "İslam ve Yesevilik", "İmam Buhari Sabakları", Taşkent, No. 2, Jun. 2004, pp. 125-127; N. Khasanov, "XVI yy.de Özbek Edebiyatında Yesevilik Geleneği", *Özbek Dili ve Edebiyatı*, Taşkent, No. 2, May. 2004, pp. 26-34; N. Khasanov, "Yesevilik araştırmalarına bakış", *Özbek Dili ve Edebiyatı*, No. 4, Oct. 2001, pp. 42-47; N. Khasanov, "Ahmed

Hasan Hoca Bahaüddin, 16. yüzyılda 1516-1597 yılları arasında Buhâra'da yaşamıştır. Nakşibendî tarikatının önemli isimlerinden olan Abdulvahhâb Hoca'nın torunlarından. Abdulvahhâb, Farsça ve Türkçe divanları olan bir şairdir. Aslen Buhâralı olan Hasan Hoca Bahaüddin, şiirlerini Nisârî mahlasıyla kaleme almıştır.

Farsçaya ve Türkçeye vâkıf olan Nisârî'nin *Müzekkiri AHBÂB* adlı tezkiresinden başka bir eseri veya divanı olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Tezkiresinde yer alan rubai, tarih, kaside, mesnevi, beyit ve mısra örnekleri Nisârî'nin edebî şahsiyeti hakkında bilgi vermektedir (Bekcanov 1993:9). Nisârî, bilinen tek eseri olan *Müzekkiri AHBÂB*'ta Türkçe şiirlere de yer vermiştir (Bilkan 2007: 59-67).

Nisârî'nin seyit olduğuna veya soyunun Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yanında bulunan bir sahâbeden geldiğine dair net bir bilgi yoktur. Dedesinden ve babasından bahsederken “seyitlerin iftihar” tabirini kullanmasının, ailesinin Nakib'ül Eşraf² vazifesini deruhte etmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Nisârî aynı zamanda nesebi ve ailesiyle ilgili olarak *Müzekkiri AHBÂB* tezkiresinin sonunda ayrı bir bölüm neşretmiş ve dedesi Şeyh Abdulvahab'ın 15.yüzyılın önemli mutasavvıflarından olduğunu belirtmiştir. Şairler ve âlimlerin olduğu bir ailede dünyaya gelen Nisârî'nin babası Padişah Hoca da 15.yy ile 16. yy dönemi Orta Asya edebî muhitinde önemli yer tutan bir ediptir. Oğlu Nisârî'nin ilmi ve edebî hayatında önemli bir yere sahip olan Padişah Hoca döneme ışık tutan önemli bir şahsiyettir (Fazlullah 1969:174a-176a).

Doğunun eski şehirlerinden biri olan Belh, Şeybânîler devrinde Buhâra'dan sonra en önemli ikinci şehir kabul ediliyordu. Orada yönetimi elinde bulunduran Kistan Kara Sultan, Şeyh Padişah Hoca'nın tavsiyelerini dikkate alır ve öyle karar verirdi. Padişah Hoca adaletli ve hikmetli kararlarıyla dönemin yöneticilerine yol gösterip halka büyük hizmetlerde bulunmuştur. *Müzekkiri AHBÂB*'ın verdiği bilgiye göre, Padişah Hoca devlet görevinin yanında edebî faaliyetlerinde de ilerlemiştir. Padişah Hoca'nın vefat tarihi ile ilgili net bir bilgi olmamakla birlikte 1597 yılına kadar yaşadığı tahmin edilmektedir (Malayev 1978).

Çocukluğu Buhâra'da geçen Hasan Hoca Nisârî, ilk eğitimini babasının rahlesinde almıştır. Onun tesiri ile edebîyata karşı ilgisinin olduğunu yine *Müzekkiri AHBÂB*'tan öğreniyoruz. Daha sonra hadis, fıkıh, matematik, tıp astronomi gibi ilimleri zamanının önemli ilim adamlarından ders almıştır (Hofman 1969). Astronomi eğitimini Mevlânâ Kavumiddin Belhi'den, tıp eğitimini Muhammed Mezid Buhari'den alan Nisârî, Safiuddin Mustafa Rumi'den resim dersleri de almıştır. Nisârî, 1540 yıllarında Belh'te Kemalettin Konak medresesinde geometri dersi vermiştir. 1550 yıllarında ise Buhâra'da kendi evinde okul açıp çocuklara ders vermiştir. Nisârî, ömrünün sonuna kadar sevdiği bu mesleği terk etmemiştir (Bekcanov 1993:38).

Mutribî, Nisârî'nin Fitreti Buhari, Davayi Buhari, Hacri, Şahid, Zati gibi onlarca talebe yetiştirdiği bilgisini vermektedir. Hasan Hoca Nisârî'nin sureti, ahlaki faziletleri ve şahsi özellikleri ile ilgili bilgileri yine Mutribî'den öğrenmekteyiz. Hocasını güzel yüzlü, nurlu, edepli, kibar ve bununla beraber duyarlı ve esprili olarak tarif eder.

Yesevi Menkıbesi ve onun müellifi hakkında”, *Özbek Dili ve Edebiyatı*. Taşkent, No. 4, Sep. 1999, pp. 50-52; N. Khasanov, “Yesevi hikmetleri ve ‘Cevahir-ul ebrar’da zikir telkini”, *Özbek Dili ve Edebiyatı*. Taşkent, No. 5, Nov. 1998, pp. 44-45; N. Khasanov, “Ahmed Yesevi ve Hikmetleri”, *Özbek Dili ve Edebiyatı*. Taşkent, No. 5, Nov. 1997, pp. 66-67; N. Khasanov, (2004). XVI asr Özbek edebiyatında Yesevîlik ananeleri, *Özbek Dili ve Edebiyatı*, sy.2, Taşkent: Fen yayınevi, s.26-34; N. Khasanov, (2010). “Nesayim ul-muhabbet’te Hoca Ahmed Yesevî ve takipçileri”, *Özbek Dili ve Edebiyatı*. sy.5, Taşkent: Fen yayınevi, s.25-31; N. Khasanov, (2012). Yesevîliğe dair menbalar ve Divan-i Hikmet. Taşkent: Akademnaslr yayınevi.

² Hz. Peygamber soyundan olan ve o soydan gelen kimselerin işlerine bakmak, her türlü kayıtlarını tutmak, kendilerinin uygun işlerde çalışmasını sağlamak, haklarını korumak, fey ve ganîmetten alacakları hisseleri takip etmek gibi işlerle resmen görevlendirilmiş olan kimse.

Nisârî adaleti seven biri olarak, her zaman halkın ilim ve fazilet sahibi insanları takdir etmesi konusunda çaba göstermiştir. *Müzekkir-i Ahbâb*'ta yer alan adalet, âlim-faziletli kişilerin haksız yere zulme uğramaları hakkındaki bahisler Nisârî'nin iç dünyasını yansıtır. Ortaya koyduğu ve çağını aydınlatan *Müzekkir-i Ahbâb* tezkiresi ile Çağatay sahasındaki önemli bir boşluğu doldurmakla birlikte Özbek ve Tacik halklarının edebîyat tarihinin de gelişmesine büyük katkıda bulunur ve 1597 yılında memleketinde vefat eder. Nisârî, anne tarafından Bahauddin Nakşibendî'nin torunu olduğu için Buhâra'da Nakşibendî türbesinde yakın bir yere defnedilmiştir (Bekcanov 1993:45).

Hasan Hoca Nisârî'nin *Müzekkir-i Ahbâb* isimli tezkiresinden başka bir eseri olduğuna dair İran, Tacikistan ve Özbekistan edebî muhitî tarandıktan sonra her hangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Müellifin bir divanı olduğuna dair kaynağı gösterilmeyen bilgiler olsa da elimizde netleşmiş bir kayıt yoktur.

MÜZEKKİR-İ AHBÂB TEZKİRESİ

Eserin Önemi

Müzekkir-i Ahbâb, 16.yy Orta Asya, Türkistan, Hindistan ve İran edebîyatının şiir ve nesir özelliklerini tanıtmaya ve Horasan'da yaşamış mutasavvıfların hayatlarını örneklerle anlatmaya ve dönemin tasavvuf tarihini aktarmaya yönüyle değerli bir tezkiredir. Eser, Anadolu edebî muhitinde adları bilinmeyen veya haklarında sınırlı bilgiye sahibi olduğumuz 16. yy edebî muhitine ışık tutması açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

Müzekkir-i Ahbâb tezkiresi 16.yy'da Orta Asya'da yazılmış tek muhtasar eserdir (Bekcanov 1993:3). Eser, şairlerin şiirlerinden ve hayatlarından örnekler içerdiğinden tarihî bir kaynak olma hüviyetini de haizdir. Farsça olan bu yazma, 1566 yılında kaleme alınmış ve İskender Bahadır Han'a sunulmuştur. Bu eserde Orta Asya, ve İran'da Câmî sonrasındaki şairlerin yanı sıra, yirmiye yakın Orta Asya'dan Hindistan'a göçmüş ve eserlerini orada vermiş olan Türk dilli şairler hakkında da bilgi verilmektedir. Bu bakımdan eser edebîyat tarihimiz açısından olduğu kadar, kültür tarihi ve tasavvuf tarihi bakımından da önemlidir (Alışık 2009).

Kazvinî, 1565-1589 yılları arasında yazılan eseri *Nefais ül Mûasır*'da Nisârî hakkında bilgi vermiş ve onun şiirlerinden örnekler göstermiştir. Ayrıca *Müzekkir-i Ahbâb*'tan bahsederek onun kıymetini ve edebîyat tarihi açısından önemini vurgulamıştır. Kazvinî tezkiresinde Taşkendî, Ziyaî, Sengî gibi Mâverâünnehir edebîyatçılarından bahsederken bu bilgileri *Müzekkir-i Ahbâb*'tan almıştır.

Müzekkir-i Ahbâb'tan kendi eserinde faydalanan diğer bir isim ise Nisârî'nin Sultan Muhammed Nai-Mutribî Semerkandî (1558-1630) isimli talebesidir. Mutribî, 1604 yılında yazdığı "*Tezkiret uş-Şuara*" eserinde Nisârî hakkında özel bir bölüm oluşturmuş ve onun insani yönlerinden övgü ile bahsetmiştir. Bunun dışında da eserin çoğu yerinde Nisârî hakkında bilgiler verip *Müzekkir-i Ahbâb*'ı kaynak göstererek kendi eserinin bir çok yerinde faydalanmıştır (Bekcanov 1993:6).

Seyyid Muhammed Fazlullah, *Müzekkir-i Ahbâb*'ın üçü Hindistan'da ve biri İngiltere'de bulunan el yazmalarından faydalanarak ilmî ve tenkitli bir metnini hazırlamıştır. *Müzekkir-i Ahbâb* ve Nisârî hakkında daha geniş bilgileri Boribay Ahmedov'un "*Yazılı Yادگارlıklar*" ve Tacik edebîyatçı Osman Kerimov'un "16. yy Tacik Edebîyatı" başlıklı makalelerinde bulabiliriz (Bekcanov 1993:13). Boribay Ahmedov, *Müzekkir-i Ahbab*'ı 16.yy Orta Asya siyasî ve kültürel hayatından tarihî bilgiler veren bir hazine olarak değerlendirmiş; ayrıca yeni bilgiler ekleyerek Nisârî'nin belirli bir dönem Kemalettin Kokan medresesinde ders verdiğinden bahsetmiştir (Bekcanov 1993:18).

Batıda *Müzekkir-i Ahbâb* hakkındaki ilk çalışmayı 1888 yılında Alman şarkiyatçı Wilhelm Pertsch yapmıştır. Pertsch kendi kataloğunda tezkirenin adını Arapça el yazısıyla "*Müzekkir-i Ahbab*", müellifi ise "Mevlânâ Hasan Hoca Nakib ül- Şerif Buhari Nisârî" diye kaydetmiştir. Pertsch'in inceleme yaptığı el yazmanın Veysi Heravi tarafından 1575 yılında

Herat'ta kopyalanan örneği Berlin'de saklanmaktadır. 1940 yılında Afgan bilim adamı Habibi'nin kopyaladığı örnek ise Kabil Fen Akademisi'nde bulunmaktadır (Bekcanov 1993:19).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere İran, Hindistan ve Avrupa'daki şarkşinaslar, Mâverâünnehir ve Orta Asya ile ilgili bilgi almak istediklerinde *Müzekkir-i Ahbab*'a başvurmuşlardır. Orta Asya edebî muhitindeki özellikle Tacikistanlı ve Özbekistanlı âlimlerin kendi edebîyat ve tarihleri ile ilgili olarak yine bu esere müracaat ettiklerini görmekteyiz. Eserin, çalışmamız vesilesiyle Türkiye'deki ve Balkanlardaki edebîyat araştırmacıları için de bir referans kaynağı olma hüviyetinin güçleneceğini umut ediyoruz.

YAZILMA SEBEBİ

Nisârî, ilgili bilgileri eserinin³ giriş bölümüne kaydetmiş ve eserinin 1566'ta yazıldığını belirtmiştir.⁴ Eserini Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı tezkiresinin tertip biçimine benzer bir şekilde tasnif eden Nisârî, yine eserin yazılma sebebinde *Mecâlisü'n-Nefâis*'ten sonra devrin şairlerini tanıtan ve kayıt altına alan bir eser yazılmadığını belirtir.

Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı tezkiresinin yazılmasından yıllar sonra birçok âlim, sultan ve şair zuhur etti. Bazı vefakâr dostlarımız ve kardeşlerimiz yeni bir tezkire yazılmasını ve şairlerimizin yüce isimlerinin kayıt altına alınması gerektiği üzerinde fikir beyan ettiler. Böyle bir tezkirenin yazılmasının önemli şahsiyetlerin isimlerini unutulup gitmekten ve fani olmaktan korunacağını söylediler (5b).

Ona böyle bir tezkire yazması gerektiği noktasında fikir veren ve ısrar eden dostlarının kim olduğunu belirtmeyen Nisârî, kusurlarının çok olduğunu ve böyle bir eser yazmaya layık olmadığını söyler. "*Muhakkak ki bu bir tezkiredir (hakikati hatırlatmadır)! Dileyen Rabbine (erdiren) bir yol edinir!*" (İnsan, 76:29) ayetini zikrederek değerli zatların isimlerini toplamaya başladığını belirtir.

Nisârî, *Müzekkir-i Ahbab*'ın *Mecâlisü'n-Nefâis*'ten sonra yazılan ilk tezkire olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü eser, Şah İsmail'in oğlu Şehzade Sam Mirza'nın 1550'de kaleme aldığı ve 652 İran şairini ihtiva eden Tuhfe-i Sami adlı eserdir. Nisârî'nin eseri bu durumda dördüncü tezkire olmaktadır (Bilkan 2007:60).

ESERİN NÜSHALARI

Müzekkir-i Ahbâb'da bahsi geçen dönemin sultan şairlerden Abdülaziz Han ile ilgili bir makale kaleme alan Alışık (2009), *Müzekkir-i Ahbâb* ile ilgili bilgiler de vermektedir (Alışık 2009:13). Bilkan (2007) da Seyyit Muhammet Fazlullah'dan alıntı ile *Müzekkir-i Ahbâb Üzerine* adlı makalesinde nüshalar hakkında açıklamalar yapmaktadır.

Yukarıda da değinildiği üzere Seyyit Fazlullah (1969), 1579'da yani Nisârî hayatta iken Mekke'de istinsah edilen ve şimdi British Museum'da bulunan nüsha ile beraber Hindistandaki farklı üç nüshayı karşılaştırarak eserin edisyon kritikli bir çalışmasını yayımlamıştır.

Müzekkir-i Ahbâb'ın değişik nüshaları da yukarıda belirtilen etkilere maruz kalmış ve şairlerle ilgili veya şiirlerin okunuşu ile ilgili bazı eksiklikler, hatalar ve fazlalıklar ortaya çıkmıştır. Nisârî eserini telif ederken tanıttığı şahısların şiirlerinden örnekler vermiştir. Fakat bu kişilerin şiirlerini topladıkları divanları olup olmadığı hakkında bilgi vermemektedir. Divanı olmayan şahıslara şair denilip, denilemeyeceği tartışma konusudur. Bu ise eserde tanıtılan kişi sayısında bazı farklılıklara neden olmaktadır. Eseri İran'da tabeden Hirevi gibi bazı araştırmacılar, *Müzekkir-i Ahbâb*'da adı geçen bütün kişileri esas almış yaklaşık 310 kişiden bilgi vermiş, Özbekistan'da eseri Özbekçe yayımlayan Âlim İsmail Bekcanov ise bir beyitte

³ Bu çalışmada *Müzekkir-i Ahbâb*'a ilişkin yapılan atıfların tümü Özbekistan Fenler Akademisi El-Biruni Şarkşinaslık Enstitüsü El Yazmaları bölümündeki 1438 no'lu nüshadadır.

⁴ "Öyle ki bu tezkirede dilin kaleni dostların hatıraların zikretti. Adı ve yazılmaya başlanması ve tamamlanması (ebced hesabına göre) انرو مذکر احباب گشت از 974/1566 tarihi çıkar." (6b).

olsa şiir söyleyen kişileri esas alarak şair sayısını 288 kişi olarak vermiştir. (Bekcanov 1993:3). Hindistanlı âlim Seyyid Muhammed Fazlullah ise yukarıda belirttiğimiz gibi 3 farklı nüsha ile yaptığı çalışmada şair sayısını 275 olarak belirlemiştir. (Fazlullah:1969).

Bizim esas aldığımız Özbekistan Fenler Akademisi El-Beruni Şarkşinaslık Enstitüsü El Yazmaları Bölümü 1438 no'lu nüshada ise toplam 278 tane şair bulunmaktadır. Biz, Nisâri'nin kendilerini ayrı bir başlık altında ele alıp tanıttığı ve eserlerinden örnekler verdiği 278 şairi esas aldık. Bu yönüyle bizim üzerinde çalıştığımız 1438 no'lu nüsha en geniş nüsha olması yönüyle önemlidir.

Bizim bu çalışmada asıl amacımız eseri Anadolu edebî muhitine kazandırmak ve araştırmacılara kapı aralamaktır. İleride bütün nüshaların karşılaştırmasını yapmayı planlamaktayız. Eserin en hatasız versiyonu ancak böyle bir çalışma sayesinde bilim dünyasının hizmetine sunulabilir.

Müzekkir-i AHBÂB'ın toplam 11 nüshası vardır (Fazlullah 1969:86-93).

1. Çalışmamızda esas aldığımız en eski 1567 yılında yazılan 1438 no'lu nüsha ile birlikte Özbekistan Fenler Akademisi El-Beruni Şarkşinaslık Enstitüsü El Yazmaları Bölümü'nde toplam 5 nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalar sırasıyla 56, 1438, 4282, 4374 ve 7760 numaralarda kayıtlıdır.

2. Pakistan'ın Karaçi şehrindeki Aligarh Muslim Üniversitesi Kütüphanesi de bulunmaktadır. 1572 yılında yazılmıştır. Bu nüshada eksiklik vardır. 1961.1548 ile kayıtlı bulunan bu nüshanın 1986 yılında Fazıl Aga-i Muhammet Nezir tarafından üzerinde çalışma yapılmıştır (Storey 1972:802).

3. Ahmet b. Fethullah el-Tamîmî el-Uhrevî tarafından 1579 yılında Mekke'de yazılan ve British Museum'da 987/I 579-80 numarada bulunan nüsha (British Museum Quarterly IV/ 4 1930: 112'den aktaran Storey 1972:802).

4. Veysi Herevi tarafından yazılan nüsha, Berlin kütüphanesi doğu yazmaları bölümünde 645 no ile kayıtlıdır. Yazılma tarihi ile ilgili bilgi yoktur.

5. Seyyid Muhammed Fazlullah'ın edisyon kritikli nüsha çalışmasında Bu üç nüshanın ikisi Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletindeki Aligarh Muslim University'de, biri ise Kalküta'daki Asiatic Society of Bengal kütüphanesinde bulunmaktadır (Bilkan 2007:60).

MÜZEKKİR-İ AHBÂB'TA BAHSEDİLEN DİKKAT ÇEKİCİ HUSUSLAR

Müzekkir-i AHBÂB'ı tercüme, tashih ve inceleme aşamasında dikkatimizi çeken birçok bilgiye rastladık. Nisâri eserini kaleme alırken birçok önemli şehirden, şahıstan ve bazı olaylardan bahsederek ilginç hususları nazara vermektedir. Biz de önemli gördüğümüz bu yerler için ayrı bir bölüm oluşturarak, eserin ehemmiyetine ve değerine dikkat çekmek istedik.

Müzekkir-i AHBÂB'ta geçen ilginç bilgilerden bazılarını muhtelif edebîyat ve tarih kitaplarında da görmekteyiz. Ama yazılış dönemi 16.yy olan bir eserde de bu bilgilerin yer alması, eseri ve müellifini ayrıcalıklı kıldığından, bu bilgilerden bazılarını ayrıca belirtmeyi uygun gördük.

I. *Müzekkir-i AHBÂB*'ta yer alan en önemli isimlerden olan Şeybanî Han'ın fetihlerinden ayrıntılı bir şekilde bahseden Nisârî, Şeybanî Han'ın (Hicri) 916 yılında 63 yaşında iken, Ramazan ayında bir Cuma günü, Şah İsmail ile girdiği Kızıl Takke savaşında vefat ettiğinden bahseder. Ayrıca Herat Şeyhulislâmî'na Kadî İhtiyaruddin'e Türkçe öğretmek için Türkçe öğretim kitabı yazmıştır. (11b)

II. Ebu'l-Gazi Ubeydullah Bahadır Han'ın iyi bir Kur'an-ı Kerim okuyucusu olduğundan ve tecvit bilmeden Kur'an okumaya asla cevaz vermediğinden bahsedilir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim Tefsiri yaptığından ve Hüsn-i Hat ile meşhur olup, Kuran surelerini çok güzel bir yazı ile yazıp çocuklar için eğitim amaçlı bir kitap tertip ettiği belirtilir. Ayrıca, Esmâü'l-

Hüsna'yı Türkçeye çevirmiş ve kıraat ilmine dair faydalı bir eseri olduğundan bahsedilmektedir. (13b)

III. Eserdeki önemli şehirlerden olan Herat'ın özellikleri ile ilgili çarpıcı bilgiler verilir. Şeybânî Han'ın Herat'ın manevi büyüklerinden ve İstanbul'daki Hz Eyyüb el-Ensari'nin de torunu olan Şeyh Abdullah el-Ansari hazretlerine saygı gösterdiğinden, Herat'ın fethinde çok çaba harcadığından bahsedilerek Herat'ın Horasan'ın başkenti olduğu vurgulanır. Herat'ın mevsim özellikleri ifade edildikten sonra ağaçların yılda iki defa meyve verdiği ve üzümünün çok güzel olduğu belirtilir. (14b)

IV. Eserde diğer önemli olan ve hakkında sıklıkla bahsedilen diğer bir şehir ise Buhâra'dır. Buhâra'nın tarihi birçok araştırmaya konu olmuştur. Nisârî de *Müzekkir-i Ahbâb*'a başlarken yaşadığı ve vefat ettiği Buhâra'ya ayrı bir bölüm ayırır. *"Eğer birisi fitneden kaçıp bir sığınak ararsa, bu ülke dışında rahat edeceği bir yer yoktur. Övünürsem değer onda yaşadığım çağla. Zira Sultanın dönemi Nevşirvan'ın dönemi ile kıyaslanır."* diyerek, Buhâra'dan güvenli şehir olarak bahsetmiştir. Ebu'l-Gâzi İskender Bahadır Han'ın hayatındaki en önemli zaferi olarak, onun Buhâra'yı fethetmesinin yanında, Buhâra'daki âlimlerin de gönülleri fethedilmesi zikredilmiştir. Buhâra zaferinden kısa bir süre sonra de belalar kolayca ortadan kaybolmuş ve bu zaferin diğer zaferlere zemin hazırladığı şu beyit ile vurgulanmıştır:

Beyit: "Onun her fethi gayb âleminden göründü. Gördüm ki her bir fetih diğer fetih için bir başlangıçtı." *Müzakkir-i Ahbâb*'ta Buhâra ile ilgili olarak şu ilginç bilgiler verilir:

Buhâra eski bir kenttir. Halkın okuryazarlık oranı da yüksektir. Geniş vahalarıyla meşhur olan Buhâra'da meyve çoktur. Kavunun iyisi Buhâra'da yetişir. Her mevsimde taze kavun bulmak mümkündür.

Mübarek zatların mezarları da Buhâra'da bulunur. Özellikle da Hocalar silsilesinin türbe ve mezarları orada bulunur. Hz. Peygamber efendimizin de mübarek sakallarından birkaç kıl Buhâra'da o değerli zatların mezarlarında tutulur. (15b)

Buhâra'nın ilk fethi hicretin 54. senesinde sahabe döneminde gerçekleşmişti. Bu tarihten sonra Buhâra halkı arasında irtidat olaylarına rastlanmamıştır.

İkinci fethi ise hicretin 90. yılında olmuştur. Cuveyni'nin *"Tarih-i Cehanguşâ"*sında da anlatıldığı üzere Buhâra doğu beldelerinden olup İslam "Kubbe"si sayılır. O bölgenin Medinetü'l-İslam'ı mesabesindedir.

Eyüp (as) Buhâra'ya vardıklarında Buhâra halkı çok iyi karşıladılar ve misafirperverlik gösterdiler. Eyüp (a.s) da Buhâra halkının hakkında hayır duasında bulundular. Bu yüzden Buhâra'dan bereket hiç eksilmiyor. Bazılarına göre Eyüp (a.s)'in kabri Buhâra'dadır. (16a) Kâinat efendisi (sav) miraç gecesi Buhâra'yı müşahade etmişlerdir. (16b)

V. Edebî eserlere ve şiirlere konu olan İrem Bağları ile ilgili bilgi verilmektedir.

"İrem, Şeddad b. Âd'ın San'a ve Hazaramavt diyarında on iki fersahlık arazi üzerine on beş senede yaptırdığı görkemli bir binadır. Onun inşasında bin ustabaşı ve her ustabaşının yanında da biner tane işçi mevcuttu. Oraya kırk bin köşk yaptırıp kırk bin fersahlık su getirdiler. İnşasında kullanılan tuğlalar altından ve gümüşlendi. Çayları içerisine çakıl yerine pırlanta (19a) ve gevher atmışlar ve toprağına da misk ve safran katmışlardı. Şehrin yapımı tamamlandıktan sonra üç yüz bin insan oraya gitmek için yollara döküldüler. Oraya varmadan evvel gökten bir sayha gelip tüm leşkeri, mülkü, çalışanlarıyla beraber yok etti ve şehir de insanların gözünden kayboldu. Muaviye döneminde Abdullah Kudame adlı şahıs o şehrin kalıntılarına rastlar"

VI. Semerkant'ın yüksek binalarından, faziletli âlimlerinden, ilim merkezi olduğundan bahsedilip, meyvelerinden üzümün meşhurluğuna vurgu yapılır.

VII. Şu an Afganistan'ın kuzeyinde bulunan ve zamanının en önemli ilim merkezlerinden olan Belh hakkında ise geniş açıklama yapılarak, İbrahim Edhem Hazretleri Belh'te vefat etmiş olduğundan bahsedilir.⁵

Bunun yanına Babil ve Belh şehrini ilk inşa edenin Kiyomers adlı biri olduğundan bahsedilerek, şehirle alakalı çeşitli rivayetlere yer verilir. Ve “Belh'in İslam'ın kubbesi ve ülkelerin annesi ve yeryüzünün cenneti ve toprakların da en hayırlısıdır” diye nitelendirildiğinden bahsedilmektedir. (24b) Ayrıca; Havası sıcak olup yaşamaya müsaittir. Meyvelerden kavunu ve üzümü iyidir. Eserde Belh'te bulunan melhur bir hamam ile ilgili şöyle enteresan bilgilere de yer verilmektedir.

“Acaibu'l-Buldan adlı eserde şöyle anlatılır: “Hekim Nasır Husrev bir zamanlar Belh'te padişah imiş. Halk ona başkaldırınca o şehri terk etmek zorunda kalmış ve Yemgan denilen yere gelip metin bir kala yaptırmış kendisine ve o kala içerisinde garip yapılar inşa ettirmiştir. O cümleden yaptırdığı bir hamamı şöyle anlatırlar: “herkesin hayran kaldığı bu hamam kare şeklinde ve iç duvarları hayvan figürleriyle nakışlı idi. Avlusu yirmi dört halkası bulunur ve halkalardan birisini çekerse bir insan bir elbise çıkarma odasına giden bir kapı açılır. (25a) Öyle ki sanat eseri olan bu hamamın içerisinde yedi hamam daha vardı ve her birinin aslında birbiriyle bağlantısı vardı. Eğer oraya yıkanmaya gelen birisi halkalardan birisini çekip kendisini girdiği kapıdan çıkarken tekrar ilk elbise çıkarma odasında bulursa banyo malzemeleri hamamcı tarafından hediye olarak verilir ve yıkanma ücreti de alınmazdı. Hamamın odalarını tümü tek bir rüşen camdan aydınlatılırdı. Hamamın çatısına çıkmaya kimseye izin verilmezdi. Ve kimsenin da onun nasıl yapıldığı konusunda bir fikri yoktur. Allah en iyi bilendir.”

VIII. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Nisârî *Müzekkir-i Ahab*'ta birçok Hindistanlı şair hakkında bilgi vermiştir. Bunun yanında Nisârî, Hindistan ile ilgili de çeşitli tasvirler yapmıştır. İlk olarak Muhammed Bâbur Şah'ın Delhi'yi nasıl ele geçirdiğinden bahseder. Daha sonra Delhi ve Hindistan ile ilgili bilgi verir. Hindistan'ın geniş bir arazi üzerinde olduğundan ve Nuh (as)'ın oğlu Ham 'ın evlatlarından olan Hint ve Sind adında iki kardeşin burayı kurduklarından bahseder. Hindistan ile ilgili hayvan tasvirleri gerçekten çok ilginç ve o zamandaki insanların bakış açısını yansıtmaları açısından kayda değerdir.

“Hindistan'da çeşitli kuş ve hayvan türleri ve ilginç şeyler bulunur. Ve altı kuyruklu koyun o cümledendir. Bir kuyruğu kendi yerinde, biri göğsünde, iki tanesi iki omzunda ve ikisi de iki bacağında bulunur. Ve büyük cüsseli kuş ki onun gagasının yarısından gemi yaparlar. – Sözün gerçek olup olmasından ravi sorumludur- Hindistan'ın okyanusa yakın kesimlerinde kum içerisinde altın kırıntıları mevcuttur. Orada kocaman gövdeli karıncalar vardır. Onların korkusundan kimse o bölgeden geçmeye cesaret edemez. Güneş tam tepeye geldiğinde o karıncalar yuvalarına girerler ve halk da oradan hızlıca geçer. Hindistan halkının inancına göre hiçbir kral Kabil şehrine hâkim olmadan Hindistan'a tam anlamıyla hâkim olamaz ve orada kalamaz.” (35b)

IX. *Müzekkir-i Ahab*'ta geçen ve bizim 16.yy'daki ilmi faaliyetler ile ilgili edindiğimiz diğer ilginç bir bilgi ise Muhammad Hümayun Padişah'ın ilmi uğraşlarıdır. Muhammad Hümayun astronomi ile ilgilenmiş usturlap adı verilen bir alet ile gökyüzündeki gezegen ve yıldızların mesafelerini hesaplamıştır. Bu bilgilerini zamanının ilim adamlarıyla paylaşmış. Yeryüzü ve gök yüzü şekilleri ile ilgili çeşitli çizimler yapmış ve her kıtayı farklı renklendirerek belirtmiştir. Yer ve gökyüzünün tüm özelliklerinin tüm şekillerini ve

⁵ İbrahim Edhem Hazretlerinin saray kalıntıları Belh'te ve Mevlânâ Celalettin Rumi'nin doğduğu ev olarak da bilinen yerin yaklaşık 2km uzağında bulunmaktadır. 2009-2012 yılları arasında Kabil Üniversitesinde çalıştığım dönemde, bu saray kalıntısını ve Mevlânâ'nın evini görme fırsatım olmuştu.

boyutlarını, denizleri, ülkeleri ve orada bulunan yöneticilerini açık olarak anlatan bir atlas yazmaya niyetlenmiş ama vakit/ömürleri ona müsaade etmemiştir.(38b)

X.Müzekkir-i Ahbâb'ta Halife Me'mun ile ilgili ilginç hadiseden ise şöyle bahsedilmektedir.

“Tarih-i Benâketi sahibinin anlattığına göre Halife Me'mun'un Enu Şirvan'ın mezarına ziyaret isteği sardı. O mabet bekçisiyle meşveret ettiler ve hizmetçi şöyle dedi: Sen, O ziyaret için söz verilen şahsa benziyorsun. O koridor bir dağın zirvesinde bulunur. Oraya giden yollar da bozuk. O öyle bir köşktür ki keskin kayalardan yontularak ve cila verilerek yapılmıştır. Şah (Enu Şirvan) hayatta iken oturduğu tahtı üzerine –mumyalanarak- yaslandırılmış ve tacını başucu üzerinden asmışlardır. Bedeni ise ilaçlanmış olduğundan şimdiye kadar bozulmadan kalmıştır. Oraya kimse girmesin diye bazı tılsımlar da yaptırmıştır. Ancak o Arap Padişah ki orayı ziyaret etmesi vaat edilmiştir kendisine. Me'mun dağın eteğine kadar geldi. Üç kişi ve bir de hizmetçisini yanına alıp dağa doğru ilerlediler. Kendileriyle beraber biraz elbise, cıva, misk ve kâfur ilacı aldılar. Koridorun kapısına geldiklerinde yaşlı biri Me'mun'e (40b) “Eğer benim dediklerimi yapar ve sözümü tutarsan kapı kolunu kıpırdat. Me'mun elini kapı koluna götürdüğü zaman anahtar ellerinin içine düştü. Kapıyı açınca üzerlerine dört silahlı kişi saldırdı. Yaşlı adam dedi ki: “ağzını aç”. Onlar sakinleştiler. Sarayın ortasına geldiklerinde bu sefer dört tane aslan üzerlerine saldırdı. Yaşlı adam: “Eteğini kaldır” dedi. Öyle yapınca onlar da sakinleşti. Koridor kapısına vardıklarında dört tane sallanan kılıç gördüler. Kimsenin o kılıçlardan kurtulup içeri girmesine imkân yoktu. Yaşlı adam: “başından sarığını çıkar” dedi. Başındaki sarığı eline alınca o kılıçlar kapıdan uzaklaştılar. İçeri girdiklerinde acayip şeyler, döşekler, halılar ve krallık malzemeleri gördüler ki insan görünce aklı donup kalıyordu. Orada da beş silahlı kişi üzerlerine saldırdı. Yaşlı adam Memune: “onlara ben kimim” diye sormasını emretti. Emir yüksek sesle sorunca o beş kişi bayıldı. Ondandır tevazu göstererek tahtın bir köşesine oturdu. Hasan ile Ahmed ise ayakta durdular. Me'mun Navşirvan'a bakıyor ve Âl-i İmrân suresi on üçüncü ayeti⁶ okuyordu. Baktı ki Navşirvan'ın sakallarına ak düşmüş ve başına her tarafına inci işlenmiş ipek bir yulaf sarılmış. (41a) Emir ona bakıyor ve ağlıyordu. Yüzüğüne bir göz yerleştirmişlerdi ki koridorun içerisi ondan rûşen idi. Altın tabelada şöyle yazıyordu: “Arap padişahlardan biri yıllar sonra benim ziyaretime gelecektir ve bana güzel elbiseler giydirecektir.” Vafasını ve nispetini öyle bir yaklaşım tarzıyla beyan ediyordu ki hepsi Me'mun'e uyuyordu. Ve gene şöyle deniliyordu: Bizim vücudumuzda keşke can olsaydı o Arap padişahı misafir ederdik. Bizim ziyaretimiz ardından o Arap padişaha vezirlerinden biri ihanet edecektir.” Me'mun o tabelayı alıp büyük bir nasihat hazinesine erişti. Döndüğünde orada olup bitenleri anlattı. Vezirlerinden birisi Me'mun'dan rica edip orayı ziyaret etmek istediğini belirtti. Vezir de orayı ziyaretten döneceği sırada Nuşirvan'ın parmağındaki yüzüğü çıkarıp aldı ve geldi. Me'mun, vezirlerine bakıp “İhanet eden kim olabilir?” diye sordu. Araştırdıklarında yüzük vezirin yanından çıktı. Me'mun geri dönüp yüzüğü Nuşirvan'ın parmağına taktı. Orada Ali İmran 185. ve Hadid 20. Ayetlerini okudu. Hizmetçiye de kızdı, oradan dönünce veziri de cezalandırdı.”

XI. Nisârî eserinde şairlerin Mekke ve Medine'ye yaptıkları ziyaretlerinden ve Kâbe'yi tavaflarından çok ayrıntılı olarak bilgi vermektedir. Bunun yanında eserdeki Kâbe'nin özelliklerinin en ince ayrıntısına kadar belirtildiği göze çarpmaktadır. Mekke ile ilgili olarak, şehrin dağlık bir vadiye de olduğu vurgulanır. Daha sonra şu şekilde enfes tasvirlerle ve ilginç bilgilere yer verilir.

⁶ “Birbirleriyle karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için ibret vardır. Bir topluluk Allah yolunda çarpışmaktaydı, diğer topluluk ise kâfirdi. Allah yolunda çarpışanlar ötekileri gözleriyle açıkça kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Allah dilediğini kendi yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda görebilenler için ibret vardır.” (Âl-i İmrân, 3/13)

“Binası siyah ve beyaz kesme taştan yapılmıştır. Oranın acayıplerinden biri de kurt ceylanın canına kast etmez. Eğer bir suçlu Kâbe içerisine kaçıp sığınırsa onu oradan kimse zorla çıkaramaz. Mescid-i Haram ikinci Halife (Hz. Ebubekir ra) –Allah ondan razı olsun- zamanında bina edilmiş olup uzunluğu üç yüz yemiş zira’dır. Eni ise üç yüz on beş ve otuz iki dönümlük arazi üzerinde kurulmuştur. Mescidin sütunlarının sayısı dört yüz otuz dördtür. Kâbe ise mescidi haremın ortasında yer almakta olup kare şeklinde bir binadır. Binanın kapısı (42b) doğu yönünden olup yerden yüksekliği bir insanın boyu kadardır. Kapı iki kanatlı olup uzunluğu altı zira’ ve on parmak; eni ise üç zira’ ve on sekiz parmaktır. Kapıyı gümüş ve altınla tezyin etmişlerdir. Kâbe’nin uzunluğu yirmi dört zira’ ve bir karıştır. Eni ise yirmi üç zira ve bir karıştır. Yüksekliği ise yirmi yedi zira olup Hacerü’l-Esved doğu bloğunun kapısına yakın duvarın bir köşesinde yer alır. İçerisine bir adamın kellesi sığacak kadar genişlikte olup rengi –adından da anlaşılacağı gibi- siyahtır. Hacerü’l-Esvedin yerden yüksekliği üç zira’dır. Duvardan dört parmak kadar çıkıntılı şeklinde yerleştirilmiş olup ortasını altınla kaplamışlardır. İbrahim (a.s)’in makamı kare şeklinde bir taş olup o zatın mübarek kademlerinin izi o taş üzerinde malum olur. Taş üzerinde yedi tane (43a) parmak izi bulunmaktadır. Zemzem Kuyusu ise Kâbe’nin kapısının ön cephesinde yer alır. Onun çaprazı üç zira ve on parmaktır. Etrafı ise on bir zira’dır. Çukurluğu ise kırk zira’dır. Kâbe’nin ilginç yönlerinden birisi de üzerine kuş uçmamasıdır. Kâbe’nin tam üzerine geldiğinde yönünü değiştirip başka yönden uçar. Eğer yağmur Kebe’nin Ebu Kubeys Dağı tarafındaki duvarına yağarsa o zaman bolluk ve ucuzluk olur. Şöyle derler: “Eğer kim Ebu Kubeys dağında kuzu ızgarası yerse o sene onun başı hiç ağrımazmış.”

XII. “Medine-i Münevvere’nin özelliklerinden de oraya giren herkesin burnuna hoş bir koku ulaşır ve Medine’de parfüm kokuları daha fazladır. Medine’nin bir tarafında bir köy vardır, Onun suyundan içen hasta kimse şifa bulur.”

XIII. *Mevlânâ Kevkebi*’den bahsedilen bölümde, müzik ve 12 makamın nasıl ortaya çıktığı ile ilgili bilgi verilmiştir. “On iki makam konusu kaynaklarda ihtilaflıdır. Bazıları şu kanaattedirler: “Musa (a.s) Allah tarafından asasını kayaya vurmakla emir olunduğunda – kavmi İsrail oğulları ondan su istemişlerdi- “*Asanı taşa vur*” emriyle asalarını taşa vurdular. Oradan on iki pınar fışkırdı. Ve her gözden ayrı bir ses dökülüyordu. Musa bir ses işitti ki tut diyordu. Yani ey Musa o sesleri aklında tut. O sesler on iki ahenk olarak meşhur olmuştur. İşte bu münasebetten bu ilmi “Musiki” diye adlandırmışlardır. Bazıları da feleklerin/gezegenlerin sürtünmesinden alındığı kanaatindedirler. Bu yüzden her makamı bir burca denk geldiğini söylerler. Şöyle derler: “Ruhların gıdası kutsi sahalarda nağme imiş ve bu yüzden her nefsin nağmelerden haz ve lezzet aldığı doğrudur. Meşhur makam şinaslar bu burçlardan her biri adına bir makam uydurmuşlardır. (92b)

Hindistan bilgeleri şu kanattadırlar ki, bir ağacın dalının birine bir parça bağırsak yapışmış ve bir muhkem ip gibi bağlanıp zamanın geçmesiyle rüzgârın etkisiyle gece ve gündüz ondan çeşitli nağmeler zahir olmaya başlanmıştır. Aniden bir âşık onu görüp ona benzer bir alet yapmaya karar vermiş ve bir çalgı aleti geliştirmiştir. Zamanla onu denemekle çeşitli makamları geliştirmişler. Onun gönle ve kulağa hoş gelen sesi ruhlarda yer edinmeye başlamış ve hüznü gönülleri rahatlatmıştır. Kemençe şeklinde yapılan bu ilk çalgı aletinin yanı sıra daha sonra metot ve çeşitli müzik yöntemleri yumuşak nağmeleri ince dudaklardan çıkarırken kullanılmıştır. Her makam bir hastalığın giderilmesinde kullanılabilir. –Allah daha iyi bilendir- ve gene her makamdan, biri alttan diğeri ise üstten olmak üzere iki kol elde edilir. (93b)

XIV. Nisârî eserinde, Merhumî Safiyyüddin Mustafa Rumî ile ilgili bilgi verirken, adından da anlaşılacağı üzere Rum memleketlerinden de bilgi verir. Özellikle Efes, İstanbul ve Ashab-ı Kehf’ten bahsettiği yerler dikkate değerdir “ Efes şehri Rum beldelerinden birisidir. Ashabı Kehf ona iki fersahlık mesafede bulunur bir mağarada Nebatü’n-Na’sin yanı başında kuytu bir

mekânda bulunur. Ashabı Kehf'in altısı arkalarını duvara dayamış ve biri de sağda, ayakuçlarında da bir köpek uyumaktadır. Onların vücudundan bir şey dökülmemiştir. Mağarada bir mescit de bulunur ki orada dualar kabul olur. Konstantaniye (İstanbul) de Rum beldelerinden biridir. Onun kalesinin yüksekliği yirmi bir metredir. Onun kapılarını demirden ve kurşundan yapmışlardır. Orada saati öğrenmek için bir küle yapmışlardı ve onun on iki kapısı vardı. Her gece o kapılardan birisini saat hesabına göre açar ve kapatırlardı”

XV. *Müzekkir-i Ahbâb*'taki diğer önemli şahıs ise *Şeyh Abdullâtif Câmi*'dir. Bu zat Meşhur Şeyhul-İslam Ahmed Câmi'nin soylu evlatlarından. Hacca gidecekleri sırada Irak yolunda gitmekten vazgeçip Kırım yoluyla gitmişler. Anadolu üzerinden geçerken Hünkâr Sultan ile mülakat etmişler ve tam saygı görmüşlerdir. Şeyh hazretleri mübarek-hac- yolculuğundan döndükten sonra pirlerinin yanında İzmir'de vefat ettiler ve oraya defedildiler. (126B). Eserde görüldüğü üzere Şeyh Abdullâtif Câmi İzmir'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Bu konunun genişçe araştırılıp doğruluğu kesinleştirilmesi gerekmektedir. Mezarının bulunması Türkiye için ayrı bir yenilik olacağı muhakkak. Eserde belki de en ilginç ve can alıcı noktalardan birisi Şeyh Abdullâtif Câmi'nin Hacca giderken ziyaret ettiği Kanuni Sultan Süleyman ile ilişkileri ve Kanuni'nin söylediği sözdür. Bu beytin Kanuni tarafından söylenip söylenmediği ayrı araştırma gerektiren konudur. Eğer bu şiir Kanuni'ye ait olduğu ortaya çıkarsa Muhibbi mahlasıyla şiirler söylediğini bildiğimiz Kanuni'nin bir eseri daha ortaya çıkmış olacaktır.

Kanuni'ye nispet edilen şiir şöyledir.

مطلع
لاله لار چکتی قزل تاج ایله شاهي لار کبی
چکتی سوسن تیغ لارسنی سپاهی لار کبی

Matla:

“Laleler çikti qizil tāj ile šāhi lar kabi
Çikti sūsen tīglar sunnī sipāhiler kabi.”

XVI. *Müzekkir-i Ahbâb*'ta Türkistan'ın manevi mimari Ahmet Yesevi hazretlerinden ve O'nun meşhur Şeyhi Arslan Baba hakkında da bilgiler verilmektedir. “Aslan Baba ise Resul(a.s.)'ın ashabının ileri gelenlerinden. Bir gün gazaya giderlerken asker çok yorgundu. Ashap geri dönmeyi istediler. O zat (s.a.s.) da geri döndüler. Cebrail (a.s) da o sırada Cennet'ten bir tabak dolusu hurma getirdi. O hurmadan birisi yere düştü. Cebrail (a.s) şöyle buyurdular: Bu hurma Ahmet Yesevi'nin nasibidir. Birkaç zaman sonra zuhur edecektir. “Emanetleri sahiplerine teslim ediniz” ayetinin mazmunu gereği bu hurma sahibine ulaşmıştır. Resül Ekrem, ashabına bakıp şöyle buyurdular: “Birinizin bu işi üzerine alması gerekmektedir. Hiç kimseden ses çıkmadı. Aslan Baba hazretleri –r.a- şöyle buyurdular. Eğer lütfederlerse bu zavallı taahhüt etmek ister. Bu işi yapar(171a). Resül Efendimiz Hazretleri hurmayı alıp ağızlarına koydular ve mübarek ağız sularıyla o hurmanın yüzüne hafif bir perde oluştu. Kendilerinden sonra gelecek şahıs ve bu hurmanın da sahibinin tarifini yaptılar ve onun terbiyesinin de üstlenmesini emir buyurdular. Bu kıssa uzun yıllar tarihlerde yazılıp ve dillerde zikredilip gelmiştir.” (141a)'da ise Ahmet Yesevi'nin torunlarından olan Şeyh Zekeriyya Yesevi hakkında bilgi verilmektedir.

SONUÇ

16. yy Orta Asya, Horasan ve Mâverâünnehir edebî muhiti, genel Türk edebîyatı açısından ve Anadolu'daki edebîyat faaliyetleri yönüyle çok önemli bir yer tutar. Günümüz Türk edebîyatı için temel sayılabilecek eserlerin kaleme alındığı bu dönem hakkında maalesef Türkiye'deki araştırmalar ve çalışmalar yetersizdir. Özellikle Sovyet Rusya zamanında, Türkistan'da izlenen dil ve edebîyat politikaları sebebiyle, Türkiye edebî muhiti ile Orta Asya

edebîyat dünyası arasında boşluklar oluşmuş, alfabe farklılıkları ve politik yaklaşımlar nedeniyle bu ayrılıklar gittikçe artmıştır.

Türk edebîyatında Ali Şir Nevâî ile başlayan tezkire yazma geleneği, yukarıda bahsettiğimiz Orta Asya ve Türkistan edebîyatı ile Anadolu edebî muhiti arasındaki ayrılıkların ivedilikle giderilmesinde en önemli kaynak olarak ayrı bir öneme haizdir. Tezkireler yazıldıkları zamanın şairlerini, sanatkârlarını ve onların eserlerini tanıtmının yanında, o döneme de ışık tutarlar. Unutulmuş veya yok olmaya yüz tutan önemli bilgileri gözler önüne sererler. Tezkireler vesilesi ile toplumun nabzını tutar ve eser veren âlimlerin fikir dünyası hakkında bilgi ediniriz. Ali Şir Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserinde ve Devletşah tezkiresinde bunu açıkça görmekteyiz.

Eserin müellifi olan Hasan Hoca Nisârî, 1516-1597 yılları arasında Buhâra'da yaşamıştır. 1556 yılında Buhâra'da bildiğimiz kadarıyla tek eseri olan "Muzakkir-i Ahbâb" adlı tezkiresini kaleme almıştır. Dönemin edebîyat dili Farsça ile yazdığı eserinde, elimizdeki nüshaya göre 278 şair, devlet adamı ve sanatkârı tanıtmış; eserlerinden örnekler vermiştir. Bu eser dönemini ayrıntılı olarak yansıtan berrak bir ayna olmasından dolayı Türkiye edebîyat dünyası açısından pek az bilgi sahibi olduğumuz 16.yy Orta Asya edebîyat ve sanat hayatı için önemli bir kaynak olmaktadır.

Eser 16. yy Fars dilinin edebîyat özelliklerini yansıtır. Dilinde hissedilen akıcılık ve sanatsal üslup kendisini gösterir. Fars şiirinde sıklıkla kullanılan rubai, mesnevi, kıt'a ve tarih gibi edebî türleri eserde sıklıkla görmekteyiz. Bu türler neredeyse her şair için kullanılmıştır. Eserin dil ve edebîyat zenginliği açısından önemli olan ve eserde geçen Türkçe şiirleri de gösterdik. En önemlisi diyebileceğimiz Türkçe şiir söyleyenler arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın Abdullâtif Câmî'ye söylediği beyit göze çarpmaktadır. Kanuni'nin divanında olmayan bu beyit Türkiye edebîyat muhiti için bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müzekkir-i Ahbâb'ın tercümesinde, tashihinde ve incelemesinde karşılaştığımız dikkat çekici bilgileri içermektedir. *Müzekkir-i Ahbâb*'ta dikkat çekici olaylar anlatılmakta, ilginç şehir tasvirleri yapılmaktadır. Şehirlerin ilk kuruluşlarından bilgiler verilmekte, hayvan ve bitki tasvirleri yapılmaktadır. Özellikle Hindistan ile ilgili yapılan tasvirler dikkat çekicidir. Belh, Buhâra, Semerkant ve Herat'ın fethi ile ilgili tarihi malumatların yanında bu şehirlerdeki tarihi yapılar da tanıtılmıştır. Mekke, Kâbe ve Medine-i Münevvere hakkındaki ayrıntılı bilgiler de dikkate değerdir. Ayrıca İrem bağlarının yapılışı, müzik ve müzik makamlarının ortaya çıkışı, Halife Me'mun ile ilgili olay ve Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi'nin hocası Arslan Baba ile ilgili kıssası gibi bölümler okunduğunda dönemin düşünce ve inanç yapısı hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu bölümde Anadolu ile ilgili olarak İstanbul'dan, Efes'ten ve Ashab-ı Kehf'ten de bahisler bulunmaktadır. Özellikle yukarıda da belirttiğimiz Kırım üzerinden Hac ibadeti için Mekke'ye yola çıkan Abdullâtif Câmî hazretlerinin Kanuni Sultan Süleyman ile görüşmesi ve Kanuni'nin ona söylediği beyit ise önemli bir bilgidir. Abdullâtif Câmî'nin Hac dönüşü İzmir'e gelmesi ve İzmir'de vefat edip, oraya defnolunması ise ayrı bir araştırma konusudur.

Müzekkir-i Ahbâb tezkiresi ve 16.yy Türkistan, Horasan ve Hindistan edebî muhitini kapsayan bu çalışma, Türkiye'de Orta Asya tezkireciliği ile ilgili önemli bir boşluğu kapatacaktır. Eserde belirtilen savaşlar ve toplumsal olaylardan dolayı bu tezkire edebî eser olmanın yanında, tarihi vesika olma özelliğini de taşımaktadır.

Kaynakça

- 1 Alışık, G. (2009). *Müzekkir-i Ahbâb'a Göre 'Abdü'l-'azîz Han ve Doğu Türkçesiyle Bir Şiiri. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), s.7-20.
- 2 Bekcanov, İ. (1993). *Hasanhoca Nisârî'nin 'Müzekkir-i Ahbâb' Tezkeresi ve XVI. Asr Özbek Edebîyatı*. Taşkent: Özbekistan Cumhuriyeti Fen Bilimleri Akademisi. S. Suleymanov El Yazıları Enstitüsü.

- 3 Bilkan, A.F. (2007). *Edebîyat ve dil yazıları: Mustafa İsen'e armağan*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- 4 Fazlullah, S. (1969). *Mudhakkir-i Ahbâb (Rememberencer Of Friends) Of Khwaja Baha Al-din Hasan Nithari Bukhari*. New Delhi: Ministry of Education, Government of India.
- 5 Gazi Zahiruddin Muhammed Bâbur. (1987). *Vekayi, Bâbur'un Hatıratı, I-II* (Çev. R. R. Arat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 6 Hofman H. F. (1969). *Turkish Literature: A Bio-Bibliographical Survey*, Vol: III, Part: I, Utrecht: The Library of the University of Utrecht.
- 7 Khasanov, N. (2012). Batı'da Yesevîlik Çalışmaları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (61).
- 8 Macit, A. (2014). Şeybânî Özbek Hanları ve Nakşibendîlik. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 2014-2 (Temmuz–Aralık). 5-22.
- 9 Malayev, N. (1978). *Özbek Edebîyatı Tarihi*. Taşkent: Özbekistan İlimler Akademisi Ali Şir Nevâî Dil ve Edebîyat Enstitüsü.
- 10 Özbek Edebîyatı Tarihi (1977). I. Tom, Taşkent: Özbekistan SSR “Fen” Neşriyatı.
- 11 Samoyloviç, A. (1944). K İstorii Literaturnogo Sredneaziatsko-tureckogo Yazıkı: Mir-ali-şir. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), s.73-95.
- 12 Storey, C.A. (1972). *Persian Literature: A Bio-Bibliographical Survey*. Volume I, Qur'anic Literature; History and Biography. Part 2, Biography Additions and Corrections Indexes. Luzac&Company: London.
- 13 TDK (2005). *Türkçe Sözlük*, 10. Bsk., Ankara: Türk Dil Kurumu.

Emrah İlik

Saint Vincent College, Latrobe, PA, United States of America

THE REMARKABLE FEATURES OF POETIC TEZKIRE MUZEKKIR-I AHBAB BY HASAN HODZHA NISARI

Abstract: In this study, it is aimed to introduce the biography called Hasan Hodjha Nisari's Muzekkir-i Ahbab, which is one of the important sources of the literary milieu of the 16th century, in the literature of Turkey.

Our study includes the copy of the Persian to Turkish translation of this book, which is in Uzbekistan and its manuscript number is 1438, and biographical analysis of 278 poets and mystics that situated in this book, and examination of the key terms, which are commonly used in the criticism of poetry, and the directory and facsimile copy of the book. After giving the information about the work and 16th Century Central Asia and Turkistan Literature, at which the work was written; the author highlighted the most important aspect of the work that the work is the first collection of biographies, which was written after Mecâlisü'n-Nefâis of Nevai.

In our study, it is aimed to provide a new source of work for those who want to do further research in the area of Collection of Biographies of Central Asia.

Key Words: Hasan Hodzha Nisari , Müzekkir-i Ahbab, Buhara, Samarkand, Hindia, Balkh, Shaibanids.

Emrah ilik

*Сент-Винсент колледж, Латроб, Пенсильвания, Соединенные Штаты
Америки*

ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ СВОЙСТВА ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕЗКИРЕ ХАСАН ХОДЖА НИСАРИ МУЗЕККИРИ АХБАБ

Аннотация: В этом изучении, нацелено представить биографию под названием Хасан Ходжа Нисари Музекири Ахбаб, который является одним из важных источников литературной обстановки 16-го столетия, в литературе Турции.

Наше изучение включает персидскую копию к Турецкому переводу этой книги, которая находится в Узбекистане и ее рукописный номер составляет 1438, и биографического анализа 278 поэтов и мистиков, что расположено в этой книге, и осмотре ключевых терминов, которые обычно использованы в критике поэзии, и директивной и факсимильной копии книги. После предоставления информации о рабочей и 16-й Центральной Азии Столетия и туркестанской Литературе, в которой работа была написана; автор выделил самый главный аспект работы, что работа - первая коллекция биографий, которая была написана после Mecâlisü 'n, - Nefâis Nevai.

В нашем изучении, нацелено обеспечить новый источник работы для тех, кто хочет кроме того исследовать в области Коллекции.

Ключевые слова: Хасан Ходжа Нисари, Музекири Ахбаб, Бухара, Самарканд, Индия, Балх, Шайбаниды